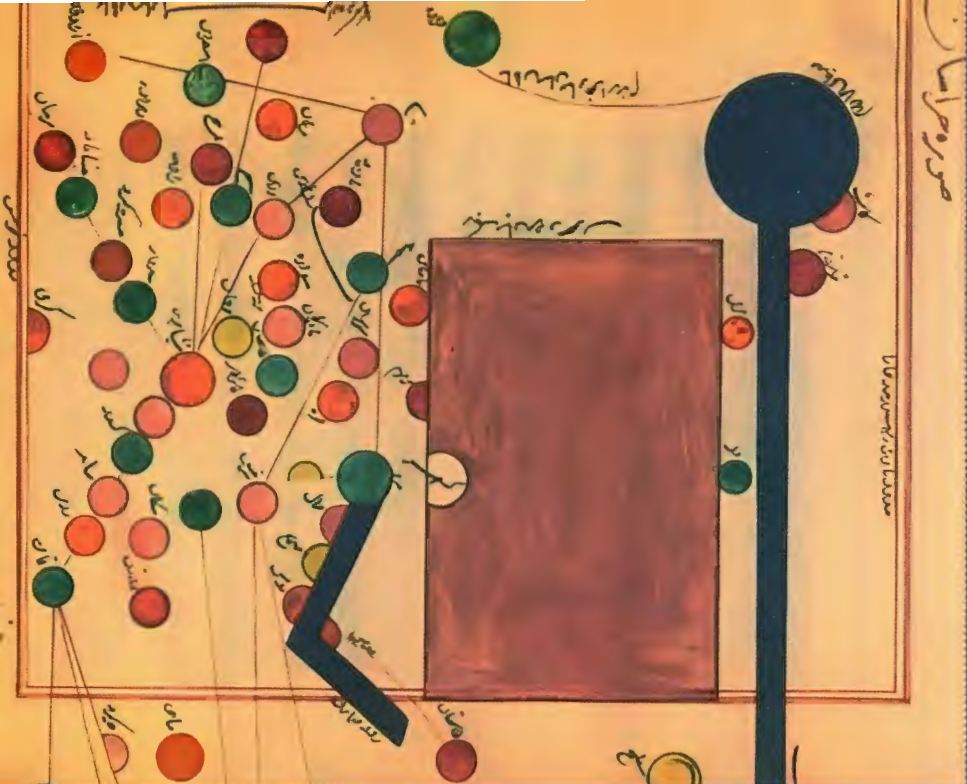

مردم نیامده اند

سفرنامه‌ی خراسان میرزا مهدی بدایع نگار (لا هوتی)
گردآورنده و مصحح: فرشید گندم کار

در واقع... - مشاهدات - ۲۳

9 786220 111795

نام‌ها:

زندگی نگاره، زندگی نامه، خاطره‌پردازی.

تجارب:

جستار روایی، مواجهات، نامه‌نگاری (مکاتبات).

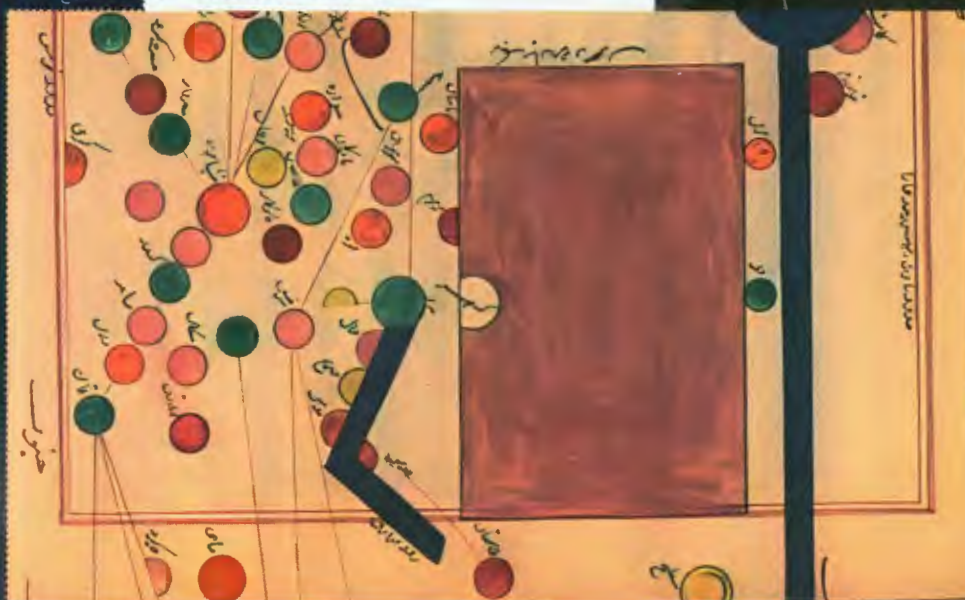
مشاهدات:

روایت مستند، روایت تاریخی، رویدادنامه.

تخیلات:

دستان‌های مستند، دستان‌های زندگی نامه‌ای.

دستان‌های تاریخی.

صبح تا دو ساعت از آفتاب بالا آمده منتظر شدیم صاحب گاری بیاید، نیامد. راه افتادیم نیم‌فرسنگ که رقیتم از عقب آمد، دو نفر باز سر نشین آورده بود. در گاری دوازده نفر شدیم؛ خیلی اوقات مان تلخ شد، چون جا تنگ بود. ایران که کارش تحت قانون نیست، «السفر کالسفر» مال مسافرن ایران است، خداوند ذلت اهل ایران را خواسته مگر آن‌شاه‌الله این سلطنته که مشروطه شده است متدرجاً خوب شود و بنی‌نوع ما بعدها آسوده باشند.

- از متن کتاب -

از مجموعه «مشاهدات»:

- تنها دودین، نادر خلیلی
- سینماجهنم، کریم نیکونظر
- ملک گرسنه، نهال نجدد

میرزا مهدی خان بدایع نگار، ملقب به لاهوتی، شاعر و ادیب دوران قاجار و از رجال طرفدار مشروطیت است. بدایع نگار سفرنامه‌ی خود را در پرتلاش‌ترین لحظه‌ی مشروطه نوشته است؛ درست زمانی که گمان می‌رفت آزادیخواهان در دوگانه‌ی استبداد و آزادی مملکت را به مستبدین واگذار کنند و سال‌ها تلاش و مبارزه در راه قانونمند کردن کشور با پمباران مجلس شورای ملی به هدر رود. از این نظر، سفرنامه‌ی بدایع نگار دارای اطلاعات ارزشمندی درباره‌ی شهرها و اوضاع اقتصادی - اجتماعی آن دوران است. به‌علاوه گزارش‌های دست‌اولی از رجال سیاسی معاصرش می‌دهد که در مورد برخی از آن‌ها اطلاعات اندکی وجود دارد.

در واقع... - مشاهدات - ۲۳

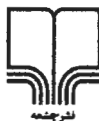

مردم نیامده‌اند

- سرشناسه: گندم‌کار، فرشید، ۱۳۶۵
- عنوان و نام پدیدآور: مردم نیامده‌اند: سفرنامه‌ی خراسان میرزا مهدی بدایع‌نگار (لاهوئی) / گردآورنده و مصحح: فرشید گندم‌کار
- مشخصات نشر: تهران: نشر چشمه، ۱۴۰۲
- مشخصات ظاهری: ۱۳۳ ص
- شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۱-۱۱۷۹-۵
- وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
- عنوان دیگر: سفرنامه‌ی خراسان میرزا مهدی بدایع‌نگار (لاهوئی)
- موضوع: بدایع‌نگار لاهوئی، مهدی، ۱۳۱۹-۱۲۴۱- سفرها-- ایران-- مشهد
- موضوع: بدایع‌نگار لاهوئی، مهدی، ۱۳۱۹-۱۲۴۱- سفرها-- ایران-- گناباد
- موضوع: سفرنامه‌های ایرانی-- قرن ۱۳ ق
- موضوع: Travelers' writings, Iranian--19th century
- موضوع: فیلسوفان ایرانی-- قرن ۱۳ ق-- سرگذشت‌نامه
- موضوع: Philosophers--Iran--19th century--Biography
- موضوع: مدیران دولتی-- ایران-- سرگذشت‌نامه
- موضوع: Government executives--Iran--Biography
- موضوع: ایران-- سیر و سیاحت-- قرن ۱۳ ق
- موضوع: Iran--Description and travel--19th century
- رده‌بندی کنگره: DSR۱۳۲۵
- رده‌بندی دیویی: ۷۴۰۴۲/۹۵۵
- شماره‌ی کتاب‌شناسی ملی: ۹۲۳۰۳۷۴
- اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فیبا

مردم نیامده‌اند

سفرنامه‌ی خراسان میرزا مهدی بدایع نگار (لا هوتی)
گردآورنده و مصحح: فرشید گندم‌کار

نشر چشمه: ناشر ادبیات خانواده‌ی فرهنگی چشمه

مردم نیامده‌اند

.. سفرنامه‌ی خراسان میرزا مهدی بدایع‌نگار (لاهوری).

گردآورنده و مصحح: فرشید گندم‌کار

مدیر هنری: فؤاد فراهانی

همکاران آماده‌سازی: صحرا رشیدی، زهرا بازبان

چاپ: سورمان

تهراژ: ۷۰۰ نسخه

چاپ اول: پاییز ۱۴۰۲، تهران

ناظر فنی چاپ: یوسف امیرکیان

حق چاپ و انتشار محفوظ و مخصوص نشر چشمه است.

هرگونه اقتباس و استفاده از این اثر، مشروط به دریافت اجزای کتبی ناشر است.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۰۱-۱۱۷۹-۵

قیمت: ۱۱۵۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی خانواده‌ی فرهنگی چشمه: تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه شهید گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲. تلفن: ۸۸۳۳۳۶۰۰ — کتابفروشی چشمه‌ی کریم‌خان: تهران، خیابان کریم‌خان زند، نبش میرزای شیرازی، شماره‌ی ۱۰۷. تلفن: ۸۸۹۰۷۷۶۶ — کتابفروشی چشمه‌ی کوروش: تهران، بزرگراه ستاری شمال، نبش خیابان پیامبر مرکزی، مجتمع تجاری کوروش، طبقه‌ی پنجم، واحد ۴. تلفن: ۴۴۹۷۱۹۸۹ — کتابفروشی چشمه‌ی کارگر: تهران، خیابان کارگر شمالی، تقاطع بزرگراه شهید گمنام، کوچه‌ی چهارم، پلاک ۲. تلفن: ۸۸۳۳۳۵۸۳ — کتابفروشی چشمه‌ی دانشگاه: تهران، خیابان انقلاب، روبه‌روی دانشگاه تهران، بین فخر رازی و دانشگاه، پلاک ۱۲۰۶. تلفن: ۶۶۴۷۹۴۷۰ — کتابفروشی چشمه‌ی جم: تهران، نیاوران، جماران، مجتمع تجاری جیم‌ستر، طبقه‌ی دوم، پلاک ۱۱. تلفن: ۲۶۴۵۰۸۷۲ — کتابفروشی چشمه‌ی فلا.mk: تهران، شهرک غرب، خیابان استاد شجریان (فلا.mk شمالی)، نبش نوزدهم، پلاک ۲. تلفن: ۸۸۳۷۲۰۹۵ — کتابفروشی چشمه‌ی دیوا: تهران، خیابان قیطریه، تقاطع بلوار اندرزگو، کوچه‌ی کیارنگ. — کتابفروشی چشمه‌ی بابل: بابل، خیابان مدرس، نبش مدرس ۲۱، مرکز خرید پلازا، طبقه‌ی سوم، واحد ۳۱۱. تلفن: ۲-۴۴۴۲۳۰۷۱ (۰۱۱) — کتابفروشی چشمه‌ی دلشدگان: مشهد، بلوار وکیل آباد، بین وکیل آباد هجده و بیست (بین هفت‌تیر و هنرستان)، پلاک ۳۸۶. تلفن: ۳۸۶۷۸۵۸۷ (۰۵۱) — کتابفروشی چشمه‌ی رشت‌درشت: خیابان معلم، میلان سرگل، کوچه‌ی هفدهم. تلفن: ۲۱۴۹۸۴۸۹ (۰۹۰) — کتابفروشی چشمه‌ی البرز: کرج، عظیمیه، بلوار شریعتی، مرکز تجاری فرهنگی مهرادمال، طبقه‌ی پنجم. تلفن: ۳۵۷۷۷۵۰۱ (۰۲۶)

www.cheshmeh.ir

 cheshmehpublication

 cheshmehpublication

تلفن پخش کتاب چشمه: ۷۷۷۸۸۵۰۲

برای منیره و عبدالامیر

ف. گ.

فهرست

درآمد | ۱۱

سفرنامه‌ها | ۱۷

سفرنامه‌ی اول | ۱۹

سفرنامه‌ی دوم | ۱۰۵

افزوده‌ها | ۱۰۹

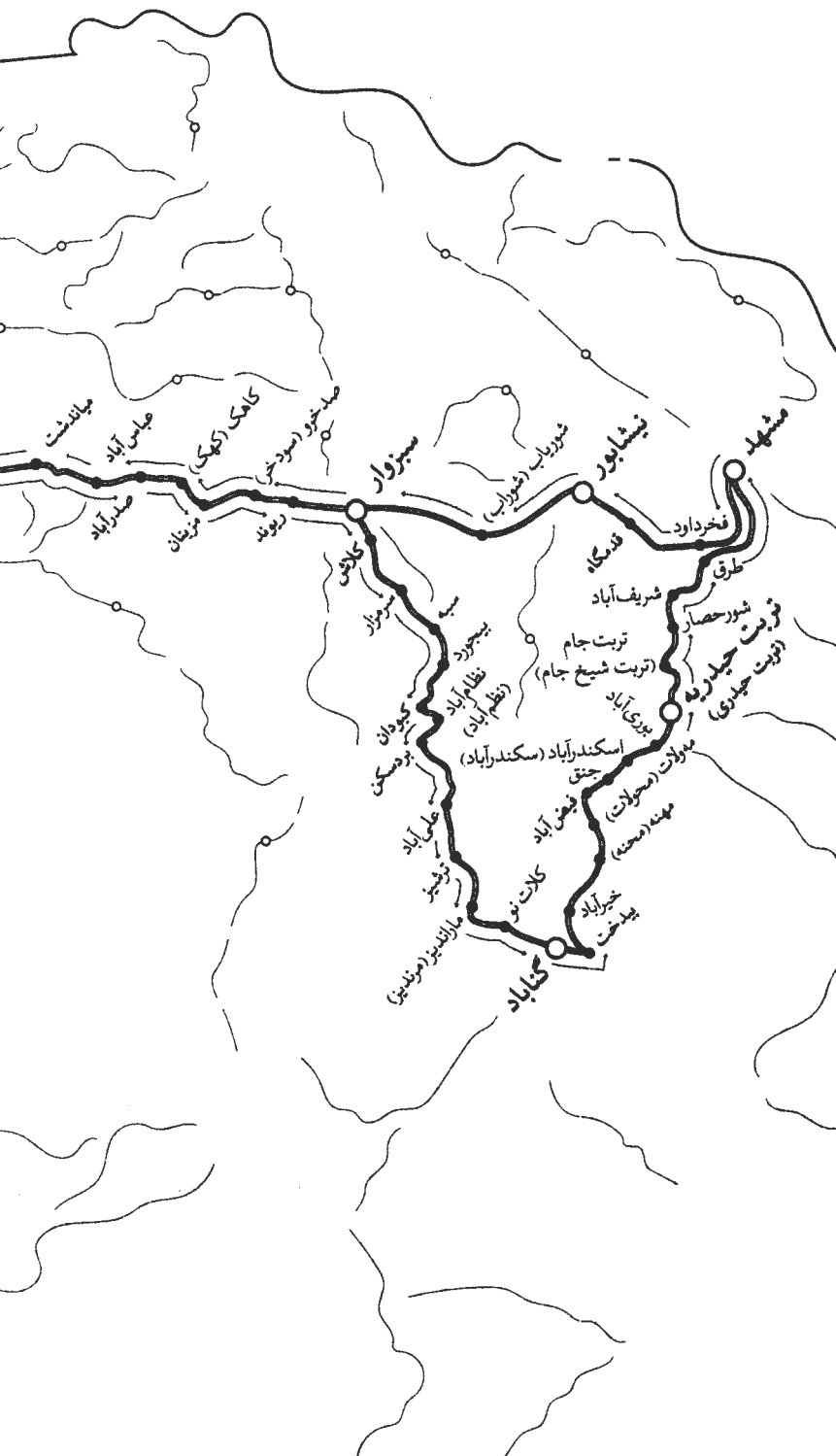
درباره‌ی برخی اشخاص | ۱۱۱

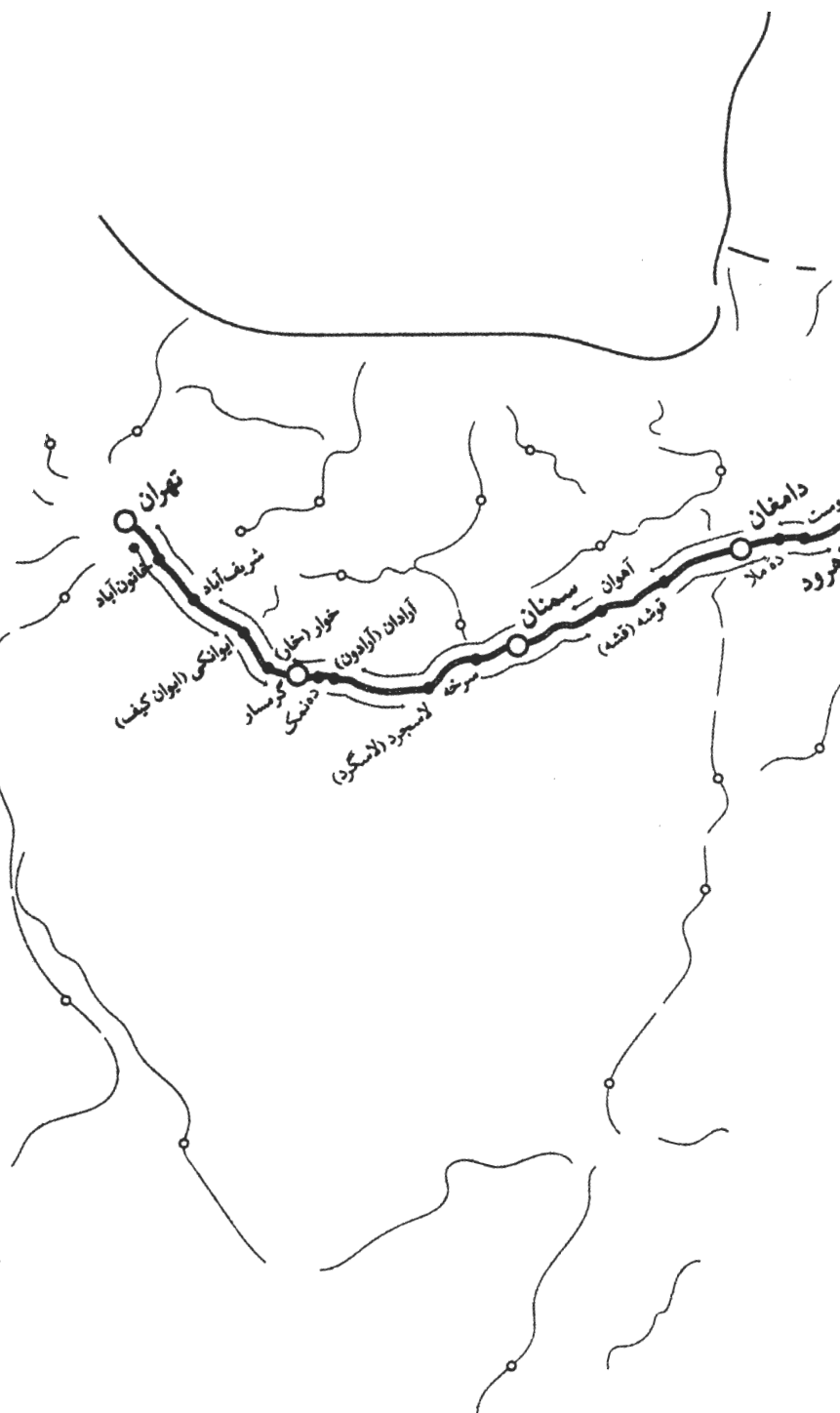
پیوست ۱ | ۱۲۰

پیوست ۲ | ۱۲۲

منابع | ۱۲۵

نمایه | ۱۲۷

میرزا مهدی بدایع نگار لاهوتی.

درآمد

در ایران رسم است هر کسی به سفر می‌رود، در هر منزل که می‌رسد، به در و دیوار و حجرات کاروان سرا اسم و رسم خود را و پدر خود را و خوشی و ناخوشی راه را یادگار می‌نگارد و اغلب چون قلم و دوات ندارد با ذغال می‌نویسند و دیوارها را سیاه می‌نمایند و همان قسم که فرنگی‌ها سفرنامه می‌نویسند و طبع نموده منتشر می‌سازند تا دیگران از کیفیت آن و راه و حالت منازل و اطلاعات جغرافیایی بین راه آگاه شوند. (سفرنامه‌ی کلات: دو جلد در یک مجلد: فصلی از انقلاب مشروطیت ایران، ص ۱۱۲)

کتاب حاضر دو سفرنامه از میرزا مهدی خان بدایع‌نگار است، هر دو روایت سفر او از تهران به مشهد (به گفته‌ی خودش چهار بار به مشهد سفر کرده، اما در سفرهای قبلی خود سفرنامه‌ای ننوشته است). سفرنامه‌ی اول در ۱۸ ربیع‌الثانی ۱۳۲۶ / ۳۰ اردیبهشت ۱۲۸۷، هم‌زمان با سال‌های ابتدایی و پُرتلاطم مشروطه، مقارن با پادشاهی محمدعلی‌شاه نوشته شده است. بدایع‌نگار این سفر را از حرم شاه عبدالعظیم تهران آغاز می‌کند و ابتدا به بیدخت گناباد می‌رود. او، که جزو دراویش نعمت‌اللّٰهی است، دو هفته در آن‌جا می‌ماند تا در کلاس‌های مذهبی حاضر شود، سپس جهت زیارت به مشهد می‌رود و پس از توقیف حدوداً یک‌ماهه در ۱۲ شعبان ۱۳۲۶ / ۱۸ شهریور ۱۲۸۷ به تهران

برمی‌گردد. سفرنامه‌ی دوم، که در حاشیه‌ی سفرنامه‌ی اول نوشته شده است، مربوط به سفر بعدی او به مشهد است که در سال ۱۳۴۳ ق/ ۱۳۰۳ خ و بسیار خلاصه، صرفاً برای ثبت خاطرات، نوشته شده است و اهمیت سفرنامه‌ی اول را ندارد، اما از حیث مشاهده‌ی تغییرات در وضع راه‌ها و نحوه‌ی مسافرت طی بیست سال در خور توجه است.

هیچ‌کدام از این سفرنامه‌ها اسمی ندارد و اکنون با نام سفرنامه‌ی خراسان میرزا مهدی بدایع‌نگار (لاهوری) منتشر می‌شود. سبک نوشتاری بدایع‌نگار بسیار ساده و روان است و پیچیدگی زبانی ندارد. قالبش «روزنوشت» است و بنابه ماهیت این نوع نوشته فاقد انسجام و تدوین «خاطره‌نویسی» است. «روزنوشت» سرّ قلمی است که، فارغ از قضاوت‌های بعدی، در لحظه نوشته می‌شود؛ بنابراین جمله‌ها کوتاه و شرح وقایع موجز است. گاه اشتباهات نگارشی و املائی در متن دیده می‌شود که در برخی موارد مانع مفهوم بودن جمله است. اما «خاطرات» نوشته‌ای است که بعدها و پس از نشستن گرد زمان بر اتفاقات مکتوب می‌شود. از این منظر «روزنوشت» در مقایسه با «خاطره‌نویسی» وجه اسنادی پُررنگ‌تری دارد، زیرا دخل و تصرف آن کم‌تر است و اگر سوگیری‌ای هم در آن باشد مختص به همان لحظه‌ی نوشتنش است. در «روزنوشت» حتی گاهی پیش می‌آید در میانه‌ی شرح یک واقعه نکته‌ای بیان می‌شود که چندان ارتباطی ندارد، گویی به یک‌باره به ذهن نویسنده رسیده است.

نسخه‌ی منحصر به فرد این دو سفرنامه به شماره‌ی ۲۰۱۹۴۱۸۷۷۷ در کتابخانه‌ی کنگره‌ی امریکا نگهداری می‌شود. در توضیحات کتابخانه نوشته شده است: «اهدایی از امیرجعفر و پروین دخت هاشمی‌نژاد، فرزندان مهدی هاشمی‌نژاد». اصل متن یک دفترچه‌ی خاطرات روزانه به خط مؤلف است. خود می‌نویسد: «چون در سفر سابق سفرنامه ننوشته‌ام و دست من بسیار رعشه دارد، محض این که خط بالمره از میان نرود، منازل این راه‌ها را می‌نویسم.»

خط متن شکسته‌ی نستعلیق است و از جوهر مشکمی استفاده شده است. دفترچه شامل ۳۰ برگ کاغذ کرم‌رنگ با ابعاد ۲۳ در ۱۸/۴ سانتی‌متر است که در هر صفحه ۱۸ الی ۱۹ سطر نوشته شده و گاهی در لابه‌لای سطور جمله‌ای اضافه شده است. دفترچه، جز در یکی دو مورد، بدون خط‌خوردگی است. نویسنده پس از پایان سفرنامه‌ها، در انتهای دفترچه، چند مقاله و داستان دینی از جمله توبه‌ی نصوح را در کاغذهایی جدا پاک‌نویس کرده و در میان دفترچه گذاشته که در این کتاب نیامده است.

در تصحیح این اثر به رسم امانت‌داری در متن و جمله‌بندی‌ها تغییری داده نشده (مثلاً ضمیر «او»، که به رسم آن زمان برای اشیا و شهرها به کار گرفته می‌شد، به همان صورت حفظ شده است)، اما کلمات با رسم الخط امروزی‌شان آمده و غلط‌های املائی تصحیح شده است. واژه‌هایی که برحسب اقتضای جمله اضافه شده در میان قلاب ([]) گذاشته شده است.

سعی شده در هر شهری که بدایع‌نگار وارد می‌شود به‌فراخور از توصیفات سیاحان و زوار و مأموران ایرانی‌ای که پیش یا پس از او از آن‌جا گذشته و شرحی بر آن نوشته‌اند در پانویست استفاده شود.

سفرنامه‌ی اول از چند منظر اهمیت دارد:

- اطلاعاتی از جغرافیای شهرها و روستاها و استراحتگاه‌های بین راه تهران-مشهد می‌دهد؛

- اطلاعاتی از مخارج سفر و قیمت اجناس و خوراکی‌ها می‌دهد؛

- نویسنده از رهگذر روایتش از اقامت در گناباد شرحی از وضع درویش آن‌جا و نحوه‌ی معیشت‌شان می‌دهد؛

- توصیف جامعی از شهر مشهد می‌دهد، توصیفی که تا حد زیادی دقیق است؛

- سفرنامه هم‌زمان با به‌توب‌بسته شدن مجلس توسط نیروهای محمدعلی‌شاه نوشته شده است. این موضوع باعث شده در مسیر برگشت به برخی

تبعیدی‌ها^۱ از جمله سید محمد طباطبایی^۲ برخورد و تصویری از همراهان آنان بدهد؛ ملاقاتی هم با سید مصطفی تهرانی (سمسار)^۳ دارد که خود او هم در سفرنامه‌اش گزارشی از این دیدار به دست داده است.

- درباره‌ی رجال میانی کشور اطلاعاتی می‌دهد که در سایر منابع کم‌تر می‌شود ردی از آن‌ها پیدا کرد؛ مثلاً از سیدعلی سیستانی پدر بزرگ و هم‌نام آیت‌الله علی سیستانی، مرجع امروز شیعیان به خصوص شیعیان عراق.

میرزا مهدی تفرشی ملقب به «بدایع‌نگار» و متخلص به «لا هوتی» (۲۷ رجب ۱۲۷۹/۲۸ دی ۱۲۴۲،^۴ تهران- ۲۵ ربیع‌الآخر ۱۳۶۰/۱ خرداد ۱۳۲۰، امام‌زاده قاسم، تهران)، پدرش سید مصطفی حسینی تفرشی، ملقب به «وکیل لشکر»، پدر بزرگش میرزا حسن، وزیر حسنعلی میرزا شجاع‌السلطنه پسر فتحعلی‌شاه قاجار بود.

میرزا مهدی تحصیلات مقدماتی را در تهران در زمینه‌های صرف و نحو، علوم دینی، نجوم، رمل، ریاضی، حکمت و عرفان گذراند و در این راه توانست از میرزا حسین نوری و شیخ محمد کاظمینی اجازه‌ی روایت گیرد و آثار بسیار متنوعی نیز تألیف کند. هم‌زمان از سنین نوجوانی به مشاغل اداری و دولتی روی آورد. سال ۱۲۹۷ ق در اداره‌ی وزارت امور خارجه در منصب منشی‌گری مشغول شد و چهار سال بعد به منصب نایب وزیر رسید و ناصرالدین‌شاه به او لقب بدایع‌نگار داد.^۵ او در ۱۳۰۷ ق موفق به دریافت نشان شیر و خورشید و در

۱. پس از به توپ بسته شدن مجلس به دست نیروهای تحت امر ژنرال لیاخوف، عده‌ای از مجلسیان و طرفداران مشروطه دستگیر شدند از بین این افراد کسانی مانند جهانگیر صوراسرافیل اعدام و عده‌ای دیگر از جمله سید محمد طباطبایی نفی بلد شدند.

۲. از رهبران مشروطه که پس از به توپ بسته شدن مجلس به مشهد تبعید شد و بعد از فتح تهران بازگشت.

۳. نماینده‌ی سمساران در دوره‌ی اول مجلس و نویسنده‌ی گوهر مقصود.

۴. محتاج‌الدوله شقاقی تولد او را ۱۲۷۷ ق ضبط کرده است. (رجال وزارت خارجه در عصر ناصری و مظفری ص ۲۱۲)

۵. پلمداد این تاریخ را ۱۳۰۰ ق ضبط کرده است. (شرح حال رجال ایران در قرن ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ هجری، ص ۲۷۳)

۱۳۱۳ ق موفق به دریافت نشان و حمایل امیرتومانی شد. سال ۱۳۰۹ ق^۱ جزو وزرای دارالشورای دولت قرار گرفت و تا سال ۱۳۲۵ ق در این سمت مشغول به خدمت بود. پس از آن کم‌کم به انزوا رفت و باقی عمر خویش را صرف مسافرت‌هایی به کربلا و بغداد و مشهد و برخی شهرهای دیگر کرد. میرزا مهدی‌خان در طول زندگی اش تألیفات بسیاری کرد که از جمله‌شان کتاب‌های زیر را می‌توان نام برد:

ریاض‌المنجمین (۱۲۶۲ خ)، بدایع‌الانوار فی احوال سابع الائمة الاطهار (۱۲۶۷ خ)، توضیح‌البیان فی تسهیل‌الافزان (۱۲۷۴ خ)، البدیعیة فی شرح الفیة (۱۲۸۰ خ)، لاهوتیه (۱۲۸۰ خ)، افتضاح‌الکافرین (۱۲۸۴ خ)، بدایع‌الوصول الی علم‌الاصول (۱۲۸۴ خ)، بدایع‌الاسرار (۱۲۹۲ خ)، بدایع‌الموالید (۱۳۰۳ خ)، بدایع‌العروض (۱۳۰۴ خ)، بدایع‌الحکمة (۱۳۰۵ خ)، بدایع‌الانساب فی مدفن‌الاطیاب (۱۳۱۸ خ)، بدایع‌البیان فی جامع‌القرآن (۱۳۱۸ خ).

بدایع‌نگار شعر نیز می‌سرود. تخلصش در ابتدا «مخلص» بود و پس از پیوستن به سلسله‌ی نعمت‌اللہی آن را به «لاهوئی» تغییر داد. او دیوان ده‌هزاربیتی خود را سال ۱۳۰۶ خ در تهران چاپ کرد. دیگر اثر نظم خود به نام خیر‌الکلام را، که به گفته‌ی خودش در ۱۳۰۰ خ در قالب مثنوی سروده بود، در سال ۱۳۱۹ خ در تهران به چاپ رساند.

۱. ممتحن‌الدوله‌ی شقاقی این تاریخ را ۱۳۰۱ ق ضبط کرده است. (رجال و زرات خارجه در عصر ناصری و مظفری، ص ۲۱۲)